

Kant: ruimte en tijd

Maria Aloni
ILLC-University of Amsterdam
M.D.Aloni@uva.nl

Theoretische filosofie 2014

March 10, 2014

Trascendentale Esthetica

- ▶ Trascendentale Esthetica: kernbegrippen en doel
- ▶ Over ruimte en tijd
 - ▶ Ruimte
 - ▶ Metafysische uiteenzetting van dit begrip
 - ▶ Transcendentaal argument
 - ▶ Schlüsse aus diesen Begriffen
 - ▶ Tijd
 - ▶ Metafysische uiteenzetting van dit begrip
 - ▶ Transcendentaal argument
 - ▶ Schlüsse aus diesen Begriffen
- ▶ Toelichting, algemeen opmerkingen en besluit

Twee kenvermogens

- ▶ Zintuiglijkheid (Sinnlichkeit)
 - ▶ geeft ons aanschouwingen (Anschauung)
 - ▶ objecten worden gegeven [object als verschijning]
- ▶ Verstand
 - ▶ geeft ons begrippen (Begriffen)
 - ▶ objecten worden gedacht [object van kennis]

Alle denken moet zich echter onmiddellijk (direct), of middellijk (indirect), uiteindelijk op aanschouwingen betrekken, en dus, bij ons, op de zintuiglijkheid, omdat ons op een andere wijze geen object gegeven kan worden. [A20]

Gedachten zonder inhoud zijn leeg, aanschouwingen zonder begrippen zijn blind [...]. Het verstand kan niets aanschouwen en de zintuigen niets denken. Alleen uit hun vereniging kan kennis ontstaan. [A51-B75-76]

- ▶ Kant doorbreekt met tegenstelling tussen rationalisme en empirisme

Aanschouwing, verschijning en gewaarwording

- ▶ Gewaarwording (Empfindung):
 - ▶ Het effect van een object op ons voorstellingsvermogen, voorzover we daardoor geprikkeld worden [hier object als oorzaak van indrukken, cf. Locke]
- ▶ Verschijning (Erscheinung):
 - ▶ onbepaalde object van empirische aanschouwing
 - ▶ heeft materie en vorm
 - ▶ Materie: wat in de verschijning met gewaarwording correspondeert
 - ▶ Vorm: zorgt dat het menigvuldige van de verschijning in bepaalde verhoudingen kan worden geordend, moet a priori zijn \mapsto ruimte en tijd
- ▶ Aanschouwing: empirisch en zuiver
 - ▶ Empirisch: voorstelling van verschijningen (materie + vorm)
 - ▶ Zuiver: alleen vorm van de verschijningen als object
- ▶ Zuivere aanschouwing (ook genoemd zuiver vorm van aanschouwing): onderwerp van transcendentale esthetica

Over de zuivere aanschouwing

Wanneer ik uit de voorstelling van een lichaam wegneem wat het verstand daarbij denkt, zoals substantie, kracht, deelbaarheid, etc., en ook wat ervan tot de gewaarwording behoort, zoals ondoordringbaarheid, hardheid, kleur, etc., dan blijft er van deze empirische aanschouwing toch nog iets over, namelijk uitgebreidheid en gestalte. Die behoren tot de zuivere aanschouwing die a priori, louter als vorm van de zintuiglijkheid, in de geest aanwezig is, ook zonder dat er sprake is van een werkelijk zintuiglijk object of van gewaarwording. (A21, B36)

- Vergelijk met Descartes voorbeeld van was. Hoe verschillen Kants en Descartes omvattingen?

Transcendentale esthetica

- De wetenschap van alle a priori principes van de zintuiglijkheid

In de transcendentale esthetica zullen we dus eerst de zintuiglijkheid isoleren door er alles uit weg te nemen wat het verstand denkt door middel van zijn begrippen, zodat er alleen maar empirische aanschouwing overblijft. In de tweede plaats zullen we er alles van scheiden wat tot de gewaarwording behoort, zodat er alleen zuivere aanschouwing en louter de vorm van de verschijningen overblijft, en dat is alles wat de zintuiglijkheid a priori kan verschaffen. Uit dit onderzoek zal blijken dat er twee zuivere vormen van zintuiglijke aanschouwing als principes van a priori-kennis zijn, namelijk ruimte en tijd. Met de beschouwing daarvan gaan we ons nu bezighouden. [A22]

Kant, Hylas en Philonous

- ▶ Op p. 17 van de tekst van Berkeley gaan Hylas en Philonous in op de notie 'sensation'. Hylas stelt dat de 'sensation' moet worden onderscheiden van 'the object of sensation'. Hylas stelt dat 'the object of sensation' het object is dat ondervonden wordt, terwijl 'sensation' de handeling van het ondervinden is. Philonous reageert hierop door te stellen dat 'sensation' geen handeling is. Kants notie van een Empfindung (gewaarwording) komt overeen met de notie van sensation. Wat zou Kant van de posities van Hylas en Philonous vinden, denk je?
 - ▶ Kant met Hylas eens:
 - ▶ object dat we waarnemen (Erscheinung) \neq de gewaarwording (Empfindung).
'In der Erscheinung nenne ich das, was der Empfindung korrespondiert, die Materie derselben' (A20/B34).
 - ▶ Kant met Hylas oneens:
 - ▶ 'sensation' (Empfindung) is geen handeling: wanneer we gewaarworden zijn we juist passief. Later wordt duidelijk dat Kant denkt dat voor het vormen van een aanschouwing wél een zekere activiteit nodig is \mapsto Anschauung \neq Empfindung

Ruimte en tijd: Drie mogelijke posities

Wat zijn nu ruimte en tijd? Zijn het werkelijke entiteiten? Of zijn het alleen bepalingen of verhoudingen van de dingen, maar dan toch zulke die de dingen ook op zich toekomen, als ze niet worden aanschouwd? Of zijn het bepalingen of verhoudingen die alleen de vorm van de aanschouwing, en dus de subjectieve hoedanigheid van onze geest eigen zijn, zonder welke deze predikaten aan geen ding toegeschreven kunnen worden? (A23-B38)

1. Het idee dat ruimte en tijd bestaan onafhankelijk van de objecten (Newton)
2. Het idee dat tijd en ruimte gereduceerd kunnen worden tot eigenschappen van of relaties tussen objecten (Leibniz)
3. Het idee dat tijd en ruimte voorwaarden voor de ervaring zijn (Kant)

Ruimte: metafysische uiteenzetting

- ▶ Claim: (voorstelling van) ruimte is niet empirisch (a priori) en niet conceptueel (geen begrip)
- ▶ Ruimte is a priori (argumenten 1 en 2)
 1. De ruimte is geen empirisch begrip dat van uiterlijke ervaringen is afgeleid, want geen uiterlijke ervaring mogelijk zonder de voorstelling van de ruimte
 2. Ruimte is een noodzakelijke voorstelling die aan alle aanschouwingen ten grondslag ligt. Terwijl wij ons geen uiterlijke verschijningen kunnen voorstellen zonder ruimte, kunnen wij ons wel ruimte voorstellen zonder verschijningen.
- ▶ Ruimte is een aanschouwing, geen begrip (argumenten 3 en 4)
 3. Ruimte is niet iets algemeen wat we abstraheren van verschillende 'ruimtes'. Alle 'ruimtes' zijn deel van één ruimte, en dit ruimte gaat vooraf aan zijn delen.
 4. Ruimte is oneindig. Een begrip kan volgens Kant slechts eindig veel voorstellingen in zich bevatten.
- ▶ Conclusie: 'En dus is de oorspronkelijke voorstelling van de ruimte een a priori-aanschouwing, en geen begrip'

Transcendentaal argument over ruimte

Onder een transcendente uiteenzetting versta ik de verklaring van een begrip als van een principe waaruit de mogelijkheid van andere synthetische a priori-kennis begrepen kan worden. . .

- ▶ Transcendentaal argument: mogelijkheid van geometrie \Rightarrow noodzakelijke kenmerken van ruimte
- ▶ Premisse: Geometrie verschaft ons kennis over de ruimte die synthetisch en a priori is.
- ▶ Transcendentale vraag: welke kenmerken moet onze voorstelling van ruimte hebben om de synthetische a priori oordelen van de geometrie mogelijk te maken?
- ▶ Antwoord: Ruimte moet a priori aanschouwing zijn.
- ▶ Twee argumenten

Transcendentiaal argument over ruimte (3)

- ▶ Eerst argument:
 - ▶ Premisse: Geometrie verschaft ons kennis over de ruimte die synthetisch en a priori is.
 - ▶ Premisse: Op basis van begrippen alleen kunnen we geen synthetische kennis verwerven.
 - ▶ Conclusie: Ruimte moet een aanschouwing zijn.
- ▶ Tweede argument:
 - ▶ Premisse: Geometrische stellingen zijn apodictisch, oftewel noodzakelijk.
 - ▶ Premisse: Empirische oordelen kunnen niet noodzakelijk zijn.
 - ▶ Dus: Geometrische stellingen moeten betrekking hebben op a priori aanschouwing.
 - ▶ Conclusie: Ruimte moet a priori zijn.

Schlüsse aus diesen Begriffen: Conclusies over ruimte

- ▶ Conclusie tot nu toe: Ruimte is a priori aanschouwing.
- ▶ Nieuwe conclusie hier: Ruimte is niets anders dan een a priori aanschouwing.
 - ▶ Ruimte is geen eigenschap van de dingen op zichzelf.
 - ▶ Ruimte is de vorm van onze uiterlijke verschijningen.
- ▶ Met andere woorden:
 - ▶ We kunnen niet zeggen dat alle dingen in de ruimte zijn, maar we kunnen wel zeggen dat alle dingen voor zover we die aanschouwen in de ruimte zijn (A27/B43).
 - ▶ Ruimte is reëel voor alle objecten die wij als buiten ons waarnemen, maar ideëel voor de dingen op zichzelf
- ▶ Verschijningen vs dingen op zichzelf (zie de Boer p.45-47)
 - ▶ deze begrippen verwijzen niet naar iets wat werkelijk bestaat maar naar een bepaalde manier om iets te beschouwen

Over tijd: Metafysische uiteenzetting

- ▶ Analooq aan de argumenten bij ruimte.
- ▶ Claim: (voorstelling van) tijd is niet empirisch (a priori) en niet conceptueel (geen begrip)
- ▶ Tijd is a priori: argumenten (1)-(3)
 1. We kunnen de voorstelling van tijd niet uit de ervaring afleiden. We kunnen de temporele relaties 'opeenvolging' en 'tegelijk zijn' niet afleiden uit de ervaring. Tijd ligt ten grondslag aan onze ervaring van deze relaties.
 2. Tijd is een noodzakelijke voorstelling is die aan alle aanschouwingen ten grondslag ligt. We kunnen ons wel tijd voorstellen zonder verschijningen, maar geen verschijningen zonder tijd.
 3. A prioriteit van tijd volgt van noodzakelijkheid en algemeenheid van onze principes over tijd (bij voorbeeld lineariteit)
- ▶ Tijd is geen begrip: argumenten (4) en (5):
 4. tijd is niet iets algemeen is wat we abstraheren van verschillende 'tijden'. Alle 'tijden' zijn deel van één tijd, en deze tijd gaat vooraf aan zijn delen.
 5. hier maakt Kant weer gebruik van het feit dat tijd oneindig is.

Ruimte en tijd

- ▶ Waarom is tijd de voorwaarde voor alle verschijningen? Is dit anders voor ruimte? (vgl. tekst Karin de Boer)
 - ▶ Ruimte is alleen een voorwaarde voor 'uiterlijke' verschijningen
 - ▶ Tijd voor zowel innerlijke als uiterlijke.
 - ▶ Zoals Karin de Boer het uitdrukt: 'Al mijn gewaarwordingen, beelden, gedachten, herinneringen en verwachtingen trekken [...] na elkaar voorbij aan mijn innerlijke oog (A34/B50). Dit innerlijke oog kan slechts iets zien voorzover het deze voorstellingen op de tijd projecteert' (p. 44).

Trascendentaal argument tijd

- ▶ Mogelijkheid van (synthetisch a priori kennis over) begrippen verandering en beweging \Rightarrow noodzakelijkheid van tijd
- ▶ Waarom zijn volgens Kant zonder tijd de begrippen van verandering en beweging niet mogelijk?
 - ▶ Verandering: Een object kan niet eigenschap A en niet-A hebben (wet van non-contradictie, vgl. Aristoteles). Echter: een object kan wel eerst eigenschap A hebben, en dan niet-A (of andersom). Dit is precies wat gebeurt als een object verandert. Dit veronderstelt echter de voorstelling van tijd.
 - ▶ Beweging is een specifiek geval van verandering. Een object kan niet op plaats 1 zijn en niet op plaats 1 zijn, maar het kan wel eerst op plaats 1 zijn en dan niet meer.

Schlüsse aus diesen Begriffen: Conclusies over tijd

- ▶ Welke belangrijke conclusies trekt Kant uit zijn analyse van tijd?
 - ▶ Wederom: tijd is empirisch reëel, maar transcendentiaal ideëel. (Vgl. Ook Karin de Boer, p. 48-9)

Laatste vraag

- ▶ Hoe beargumenteert Kant in in par.8 (vanaf A46/B64) dat geometrische stellingen synthetisch en a priori zijn? (vgl. ook tekst Karin de Boer)
 - ▶ A priori: Geometrische stellingen zijn noodzakelijk en absoluut algemeen (vgl. tekst Anderson).
 - ▶ Synthetisch: Kant bespreekt het voorbeeld: 'door twee rechte lijnen laat zich geen ruimte insluiten'. Hij stelt dat we de waarheid van deze stelling niet kunnen achterhalen door de begrippen 'twee' en 'rechte lijn' te analyseren. Om de waarheid van deze stelling te achterhalen is de aanschouwing nodig.

Kritik der Reinen Vernunft (Kritiek van de zuivere rede)

- ▶ Opbouw van de Kritik der Reinen Vernunft (A 1781, B 1787)
 - ▶ Inleiding
 - ▶ Transcendentale Basisleer:
Esthetica & Logica (Analytica & Dialectica)
 - ▶ Transcendentale Methodeleer
- ▶ Esthetica: onderzoekt de a priori principes die tot de domein van zintuiglijkheid behoren (vermogen: zintuiglijkheid; a priori vormen: tijd en ruimte)
- ▶ Analytica: onderzoekt begrippen die de grondslag vormen van de natuurwetenschap (vermogen: verstand; a priori vormen: categorieën (causaliteit))
- ▶ Dialectica: onderzoekt metafysische begrippen (vermogen: vernunft; a priori vormen: ideeën van wereld, geest, God)